

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *VESSEL* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІNOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT *VESSEL* IN THE ENGLISH LANGUAGE

Загребельна Н.В.,

orcid.org/0000-0002-0229-2751

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови № 2

Національного університету «Одеська морська академія»

Стаття присвячена аналізу номінативного поля концепту *VESSEL* в англійській мові. Матеріалом дослідження слугувала вибірка з тлумачних словників англійської мови. Цілком очевидно, що англійська мова, насамперед британська, етнос у розвитку нерозривно пов'язаний з освоєнням водного, зокрема морського простору, а словниковий склад англійської мови є відбиттям цієї своєрідності. Актуальність виконаного дослідження полягає у його лінгвокогнітивній спрямованості та включеності до антропоцентричної парадигми сучасних лінгвістичних пошуків. У центрі нашої уваги виявляється роль суб'єкта, що пізнає, в процесах сприйняття і категоризації світу, які детермінують процеси вербалізації, ословлювання світу. Даний концепт розглядаємо як певний фрагмент мовної картини світу, що відображає знання і уявлення носіїв англійської мови про певну ділянку оточуючого їх світу. Проаналізовано структуру номінативного поля концепту *VESSEL*, що складається з ядра, медіальної зони і периферії. Проведений дефініційний аналіз ядерних лексичних одиниць досліджуваного номінативного поля дозволив згрупувати інтегральні семи цих одиниць в сукупність наступних когнітивних ознак: АРТЕФАКТ, що має форму КОНТЕЙНЕРА і призначений для цілеспрямованого ПЕРЕСУВАННЯ по ВОДІ. Найбільш узагальнено виділена модель присутня в ядерних одиницях поля: *boat, craft, ship, vessel*. Медіальна зона містить більше п'ятдесяти лексичних одиниць, кожна з яких уточнює ту чи іншу когнітивну ознаку. Периферія загальномовного варіанту досліджуваного поля складається зі ста фразеологічних одиниць англійської мови, які образно переосмислюють дану когнітивну модель. Корабель, судно, судноплавство служать донорською когнітивною сферою, з якої мовці черпали смислові блоки і переносили їх в інші, цільові когнітивні сфери, трактуючи абстрактні або конкретні феномени, ситуації, дії в термінах судноплавства і мореплавства.

Ключові слова: концепт, картина світу, когнітивна ознака, номінативне поле.

The article is devoted to the analysis of the nominative field of the concept *VESSEL* in the English-speaking naïve picture of the world. The material of the study was a selection from explanatory dictionaries of the English language. It is quite obvious that the development of the English-speaking, primarily British, ethnos is inextricably linked with the development of water, in particular sea space, and its vocabulary reflects this peculiarity. The relevance of the performed research lies in its linguistic-cognitive focus and inclusion in the anthropocentric paradigm of modern linguistic research. The focus of our attention is the role of the subject in the processes of perception and categorization of the world, which determine the processes of verbalization, naming the world. We consider this concept as a certain fragment of the linguistic picture of the world, which reflects the knowledge and ideas of English speakers about a certain part of the world around them. The structure of the nominative field of the concept *VESSEL*, consisting of a core, a medial zone, and a periphery, is analyzed. The conducted definitional analysis of the core lexical units of the studied nominative field made it possible to group the integral semes of these units into a set of the following cognitive features: ARTIFACT, which has the form of a CONTAINER and is intended for purposeful MOVEMENT on WATER. The most generalized selected model is present in the nuclear units of the field: *boat, craft, ship, vessel*. The medial zone contains more than fifty lexical units, each of which specifies one or another cognitive feature. The periphery of the general language version of the field under study consists of a hundred phraseological units of the English language, which figuratively reinterpret this cognitive model. *VESSEL* serves as a donor cognitive sphere, from which speakers drew blocks of meaning and transferred them to other target cognitive spheres, interpreting abstract or concrete phenomena, situations, actions in terms of shipping and seafaring.

Key words: concept, picture of the world, cognitive feature, nominative field.

Постановка проблеми. Історичні та географічні особливості розвитку англійської мови визначають особливу роль водного транспорту у матеріальній та духовній культурі етносу. Велика кількість річок та озер усередині території, а також острівний характер Британії, її відокремленість від решти світу великими водними масивами визначили своєрідність того просторового континууму, в якому формувалася та розвивалася британська мова. З доісторичних часів освоєння навколишнього простору було, крім

іншого, пов'язане з необхідністю долати значні відстані по суші, а згодом і по воді. При цьому, на відміну від суші, водне середовище завжди кидало людині більше викликів. Вода чужа людині як місце існування, і її освоєння вимагало від неї великих зусиль, як фізичних, так і інтелектуальних. Однак уже в епоху палеоліту людина навчилася споруджувати якусь конструкцію, яка надавала їй можливість більш-менш безпечно пересуватися по водній поверхні та виконувати різні види діяльності – ловити рибу, перевозити

людей та вантажі, здійснювати військові набіги на чужі території.

Цілком очевидно, що англословний, насамперед британський, етнос у розвитку нерозривно пов'язаний з освоєнням водного, зокрема морського простору, а словниковий склад англійської мови є відбиттям цієї своєрідності.

Актуальність виконаного дослідження полягає у його лінгвокогнітивній спрямованості та включеності до антропоцентричної парадигми сучасних лінгвістичних пошуків. У центрі нашої уваги виявляється роль суб'єкта, що пізнає, в процесах сприйняття і категоризації світу, які детермінують процеси вербалізації, ословлювання світу. Актуальна також і соціолінгвістична компонента даного дослідження, яка проявляється у прагненні встановити вплив соціальної параметризації суб'єкта (професіонал/непрофесіонал) на результат його номінативної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досліджуючи численні підходи до вивчення концептів, А.П. Мартинюк зазначає, що аналіз вербалізованого концепту відбувається на основі ономазіологічного підходу, який передбачає визначення мовних засобів, що його об'єктивують, максимально повний опис семантики цих одиниць та моделювання змісту концепту як глобальної ментальної одиниці через її національну своєрідність. Основними доцільними методами дослідницького називає компонентний аналіз, етимологічний аналіз, виявлення синонімічного ряду лексеми-репрезентанта концепту, а також вивчення способів концептуалізації як вторинного переосмислення, зокрема, в пареміях та афоризмах [1].

І.М. Колегаєва виокремлює наступні етапи конструювання номінативного поля будь-якого вербалізованого концепту: «1. Вилучення із репрезентативних лексикографічних джерел номінативних одиниць, що семантично споріднені із ключовою (зазвичай іменною) лексичною одиницею-назвою концепту. Під номінативними одиницями розуміємо семіми (разом із їхніми дефініціями), установлені і фразеологічні словосполучення і паремії. 2. Дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, які в різних словниках можуть бути виражені кількома неідентичними дефініційними ознаками <...> 3. Аранжування ключових сем за їхнім смисловим потенціалом: ЩО називається, ЯК характеризується, ЯКІ трансформації відбуваються в межах досліджуваного поля. 4. Структурування поля на ядро, медіальну зону і периферію. 5. Окремим етапом має бути етимологічні розвідки ядерних семем» [2].

Постановка завдання. Мета роботи полягає в аналізі номінативного поля концепту VESSEL в англословній наївній картині світу. Матеріалом дослідження слугувала вибірка з тлумачних словників англійської мови.

Виклад основного матеріалу.

Лінгвокогнітивна спрямованість нашого дослідження визначила характер парадигматичних зв'язків, які були встановлені між лексичними одиницями, що вивчаються. Такими парадигматичними зв'язками, що пронизують весь семантичний простір поля і скріплюють його воедино, виступають когнітивні ознаки, присутні у кожному конститuentі поля.

Дефініційний аналіз ядерних лексичних одиниць досліджуваного номінативного поля концепту дозволив згрупувати інтегральні семі цих одиниць у сукупність наступних когнітивних ознак: АРТЕФАКТ, що має форму КОНТЕЙНЕРА і призначений для цілеспрямованого руху по воді. Таким чином, можна говорити про максимально узагальнену смислову модель, що лежить в основі поняття концепту VESSEL. Втілення цієї моделі у конкретні вербальні одиниці здійснюється у численних номінаціях різних видів водного транспорту. Кожна з таких номінацій зберігає у своїй семантиці загальну смислову модель і водночас видозмінює її за рахунок уточнення однієї з чотирьох когнітивних ознак: АРТЕФАКТ, КОНТЕЙНЕР, ПЕРЕСУВАННЯ, ВОДА.

Найбільш узагальнено виділена нами модель представлена в ядерних одиницях номінативного поля: boat, craft, ship, vessel. Медіальна зона містить понад п'ятдесят лексичних одиниць, кожна з яких уточнює ту чи іншу когнітивну ознаку, розцвічуючи його цілою палітрою додаткових смислових відтінків. Периферія загальномовного варіанту поля складається зі ста фразеологічних одиниць англійської мови, які образно переосмислюють когнітивну модель: водний транспортний засіб – це АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР для ПЕРЕСУВАННЯ ПО ВОДІ. Корабель, судно, судноплавство виявилися донорською когнітивною сферою, з якої мовці черпали смислові блоки і переносили їх до інших, цільових когнітивних сфер, трактуючи абстрактні або конкретні феномени, ситуації, дії в термінах судноплавства та мореплавства.

Виділені нами когнітивні ознаки пронизують весь смисловий простір аналізованого поля, проте ступінь їхньої експлікації неоднаковий. Ознаки АРТЕФАКТ та ВОДА порівняно з ознаками КОНТЕЙНЕР та ПЕРЕСУВАННЯ набагато рідше маніфестуються спеціальними мовними

засобами. Детальний аналіз кожної з ознак показав наступне.

Когнітивна ознака АРТЕФАКТ виступає однією з основних у членуванні конкретних імен будь-якої мови. Артефакти протиставляються натурфактам за принципом рукотворності перших та природному виникненню других. Будь-який водний транспортний засіб є результатом креативно-виробничої діяльності людини. Об'єктивним мовним маркером цього виступають дефініційні ознаки зі словникових тлумачень: vessel [craft designed to navigate...], to design smth [створення чогось для певної мети] свідчить про артефактність відповідного об'єкта. Етимологічний аналіз також показує, що з доісторичних часів водний транспортний засіб був плодом людської праці. Слово boat існує в мові ще з давньоанглійського періоду [ME bot < OE bāt = dugout canoe], висходить ця лексема до індоєвропейського кореня bheid- = to split. Набір сем, експлікованих у дефініціях ядерних ЛО словами design, create, contrive, make, hollow-out, dugout, woodworking, є пучком конкретних лексико-семантичних маніфестацій узагальненої когнітивної ознаки АРТЕФАКТ.

Замкнене дефіційне коло, що об'єднує всі ядерні лексеми, обумовлює наявність даної когнітивної ознаки у всіх ЛО ядра, а згодом, і у всіх конститuentах поля. Наприклад, у периферійній зоні когнітивна ознака АРТЕФАКТ прочитується в метафорично переосмисленому виразі to launch smth [to set going, initiate] = запускати, розпочинати якийсь проєкт (дослівно «спускати на воду корабель»): to launch a ship [a ship is launched when she ships down the ramps into water for her maiden voyage]. Судно спускають на воду (при цьому воно зісковзує зі стапелів, коли воно побудоване, тобто створене людиною, і може виходити у свій перший рейс). Аналогічній процедурі (launching = запуск, старт) підлягають рукотворні об'єкти чи організаційні проєкти, кампанії. До природничих об'єктів дана дія не застосовується.

Виділивши у смисловій структурі номінацій водного транспортного засобу когнітивну ознаку АРТЕФАКТ, уточнюємо, що об'єкт, що номінується, – це завжди артефакт у вигляді контейнера. Другою облігаторною когнітивною ознакою, що реалізується в конститuentах номінативного поля, виступає ознака КОНТЕЙНЕР. Як показує дефіційний та етимологічний аналіз ядерних, медіальних та периферійних ЛО, водний транспортний засіб мислиться носіями англійської мови як рукотворний контейнер, замкнутий з трьох чи чотирьох сторін порожній простір, вмістилище

будь-яких об'єктів. Сема порожнього простору маніфестується в етимології слова vessel (судно), що походить від слова vessel (судина) [a hollow utensil used as a container]. Етимологічний словник підкреслює наявність загального семи hollow = порожнистий у слів, що позначають судину і судно в різних мовах.

У медіальній зоні когнітивна ознака КОНТЕЙНЕР обростає такими уточнювальними характеристиками, як форма, розмір, вміст, матеріал. Не всі вони однаково регулярно маніфестуються в словниках. Зокрема, розмір контейнера виявляється важливою ознакою при дефінуванні водних транспортних засобів: дві третини одиниць у вибірці мають відповідне маркування. При цьому кількісні параметри судів експлікуються узагальненими, неточними характеристиками large, medium sized, relatively small і т. п., які відсилають до деякого стандарту, укоріненому в культурній пам'яті соціуму.

Когнітивна ознака КОНТЕЙНЕР може уточнюватися з допомогою характеристики «його вміст». Уточнююча характеристика проявляється як наслідок когнітивно-ономасіологічної процедури профілювання інформації. Внаслідок цього подібна інформація завжди неповна, фрагментарна. Як фігура висвічується одна риса, що характеризує вміст КОНТЕЙНЕРА, решта рис йдуть у когнітивну тінь, перетворюючись на тло. Як тло практично завжди виступає інформація про суб'єктів, що контролюють функціонування судна. Іншими словами, інформація про екіпаж є ономасіологічно нерелевантною, незважаючи на її онтологічну важливість: адже судно без екіпажу, човен без весляра – функціонально неповноцінний об'єкт.

У периферійній зоні номінативного поля когнітивна ознака КОНТЕЙНЕР також уточнюється характеристиками, що кваліфікують його форму, розмір, конструкцію, а також знаходження всередині та поза контейнером. Всі ці уточнюючі кваліфікаційні характеристики виявляються досить значущими для англійського соціуму, тому що вони піддаються образному переосмисленню, породжуючи велику різноманітність ідіоматичних одиниць, які ведуть свій початок із семантичної сфери судноплавання, судно. Відповідні ідіоми демонструють когнітивну процедуру профілювання однієї з уточнюючих характеристик ознаки КОНТЕЙНЕР, а саме: корабель – це КОНТЕЙНЕР великого розміру (погляд зовні) та корабель – це КОНТЕЙНЕР маленького розміру (погляд зсередини). Прикладом першого служить відома ідіома *великому кораблю велике плавання*.

Багатовіковий досвід пересування по воді за допомогою рукотворного транспортного засобу відображений в картині світу, що історично складалася. Відповідно до цього досвіду, знаходження людини всередині справного транспортного засобу (всередині КОНТЕЙНЕРА) – це бажана ситуація, тому що людина захищена від ворожої їй водної стихії. Виявитися поза КОНТЕЙНЕРОМ, випасти за борт – ситуація вкрай небажана, небезпечна, смертоносна. Вербалізація даного когнітивного сценарію відображена в мові, в тому числі, за допомогою фразеологізму. Ворожість водної стихії диктує певні правила поведінки на борту водного транспортного засобу, а саме: слід уникати несанкціонованого виходу з КОНТЕЙНЕРА, тобто не випадати за борт, а для цього слід «не розгойдувати човен», тому що всі, хто перебуває в ньому залежать один від одного. Про це говорять фразеологізми *be in the same boat* [share the same adverse condition] і *don't rock the boat* [don't risk upsetting a group situation otherwise all will be in trouble].

Істотною характеристикою судна, корабля, човна є призначеність для цілеспрямованого пересування по воді. Як показав дефініційний аналіз ЛЮ, що конституують досліджуване номінативне поле, когнітивна ознака «цілеспрямоване ПЕРЕСУВАННЯ» маніфестується пучком сем, вербалізованих у дефініціях такими словами, як *travel* (*boat* [a small vessel for travelling on waters]), *vessel for ... deep water navigation*], *sail* (*ship* [a sailing boat]), *voyage* (*to navigate* [to voyage over water]). Етимологічний аналіз дозволив оголити глибинні значення досліджуваних одиниць. Наприклад, дієслово *to navigate* перегукується з композитом із двох грецьких коренів: *nāus* = *shipt agere* = *to drive* (корабель + управляти рухом). Дієслово *to voyage* походить від індоєвропейського кореня *wegh-* = *to go, transport smth in a vehicle*.

У медіальній зоні когнітивна ознака ПЕРЕСУВАННЯ уточнюється рядом характеристик. До них відносимо «джерело пересування» (*oars, sails, engine, motor*), «швидкість пересування» (*frigate* [a high-speed vessel]; *cruise-ship* [one which moves along esp. in an unhurried way]); «траєкторія пересування» (*liner* [ship... carrying passengers on a regular route]). Звернемо увагу, що тут йдеться про наївну картину світу, яка фіксує лише узагальнені, непрофесійні знання носіїв мови про водний транспорт.

Різноманітність номінацій водних транспортних засобів мотивується ще однією характеристикою, що уточнює когнітивну ознаку ПЕРЕСУВАННЯ, це «цілеспрямованість», або, точніше, експлікація інформації про те, заради

чого судно пересувається по водній поверхні, яке його функціональне призначення. Згідно з цією характеристикою, групуємо конституенти поля в наступні рубрики: ПЕРЕСУВАННЯ для транспортування вантажів і людей (*ferry, tanker, liner*), для виконання допоміжних функцій (*tugboat; lightship, yacht* [vessel for pleasure cruises], *barge* [pleasure boat for parties]), для порятунку (*life-boat, Ark*). Судна також пересуваються для здійснення промислу (*fisher, whaleboat*) або ж у військових цілях (*gunboat, battleship, destroyer, fireship*).

Четвертою когнітивною ознакою в смисловій моделі, що лежить в основі поняття VESSEL – АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР для ПЕРЕСУВАННЯ ПО ВОДІ, як бачимо, виступає ознака ВОДА. Саме наявність цієї ознаки в смисловій структурі номінативних одиниць-конституентів досліджуваного поля відрізняє референт (судно, корабель) як водний транспортний засіб від інших видів транспорту: наземних, підземних, повітряних, космічних, які також можуть мислитися як артефактні контейнери, призначені для цілеспрямованого пересування.

Маніфестанти когнітивної ознаки ВОДА в ядрених ЛЮ поля найменш варіативні, це слова / морфеми *water(-)* і *sea(-)*: *boat* [a small watercraft], *vessel* [a craft...to navigate on water], *ship* [a large boat...to travel on a sea; a sea-going vessel]. У медіальній зоні ЛСП когнітивна ознака ВОДА може уточнюватись у дефініціях конститuentів поля за рахунок кваліфікації водної поверхні та експлікації глибинних характеристик: якщо вода скута льодом (*ice-bound waters*), то по ній здатні рухатися криголами (*ice-breakers*), якщо вода недостатньо глибока, то по ній пересуваються на плоскдонному судні *punt* [flatbottomed boat ... used in shallow waters]. Іноді ВОДА трактується у географічному аспекті як водний масив типу річка, море, океан, протока. Виходячи з дефініцій, для пересування річками призначені *keel-boat* [a riverboat...], *gondola* [a flatbottomed riverboat].

Водне середовище, в якому функціонує судно, виявляється мотиваційною базою для образного переосмислення прямих номінацій в ідіомі, що утворюють периферію досліджуваного номінативного поля концепту. Близько десятка ідіом акцентують ту чи іншу характеристику водного середовища як місця функціонування судна, серед них наявність/відсутність води, її глибина тощо.

Висновки. На підставі проведеного дослідження приходимо до висновку про те, що загальномовна картина світу англomовного соціуму відрізняється від мовної картини світу, яка існує в тезаурусі тих представників соціуму, які

об'єднані загальною для них професією моряка (у широкому розумінні цього слова). Фрагмент навколишнього світу, що складається з рукотворних об'єктів, створених людиною для пересування по воді, сприймається, осмислюється та позначається ними по-різному. Непрофесіонали членують відповідний фрагмент концептуальної картини світу на більші блоки, що мають меншу кількість

деталей, що сприймаються мовцями, і в результаті цього мовна картина світу виявляється більш скупою, по-перше, за кількістю номінацій цих рукотворних об'єктів, а по-друге, за рівнем розгорнутості десигнатів відповідних мовних знаків.

Перспективою цього дослідження є аналіз номінативного поля концепту VESSEL в англійській професійній картині світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. № 837. С. 14–18.
2. Колегаєва, І.М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. 2018. N 1(40). С. 121-127. DOI : 10.18524/2307-4604.2018.1(40).137068
3. American Heritage College Dictionary / 3d edition. Boston, NY: Houghton Miffling Company, 2000. 1630 p.
4. Longman Dictionary of English and Culture. Lnd.: Longman group UK Ltd., 1992. 1528 p.
5. Marine Encyclopaedic Dictionary / E. Sullivan. 2nd edition. F.I.C.S. LLP Ltd., 1996. 452 p.